

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2019. – С. 101–108.
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2019. – pp. 101–108.
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2019.49.101-108>
hj.chnu.edu.ua

УДК 327.56 (5-15)

© Володимир Фісанов (Чернівці)

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ У РОКИ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПУБЛІКОВАНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА СУЧАСНОЇ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКИ)

Стаття присвячена маловивченим аспектам політичного й військового перебігу подій на Близькому Сході у роки холодної війни – від розподілу Палестини на дві держави і до середини 50-х років. У центрі уваги протистояння двох супердержав США та СРСР за впливи на арабські країни.

У даній статті використані маловідомі документальні матеріали, а також відображення деяких описуваних міжнародних подій у сучасній кінодокументалістиці.

З'ясовано, що у досліджуваний період здійснювались перші кроки політики великої іноземної військової допомоги і співробітництва з питань розвитку на Близькому Сході насамперед з боку СРСР і США. Підкреслено, зокрема, що тоді сформувалися 2 міжнародні коаліції – монархічні арабські режими та Ізраїль підтримувалися офіційним Вашингтоном, а національні революційні режими, де до влади прийшли військові (Єгипет, Сирія), співпрацювали з Москвою.

Ключові слова: Близький Схід, Великобританія, США, СРСР, Ізраїль, Єгипет, Ліван, доба холодної війни, постачання зброї, кінодокументалістика

Volodymyr Fisanov (Chernivtsi)

PROBLEMS OF INTERNATIONAL GOVERNANCE IN THE MIDDLE EAST DURING THE COLD WAR PERIOD (ON PUBLISHED DOCUMENTS AND MODERN CINEMA DIGITAL COLLECTION)

Abstract. *The article is devoted to little-known aspects of the political and military developments in the Middle East during the Cold War – from the division of Palestine into two states and until the mid-1950s. The focus is on the confrontation between the two superpowers of the United States and the USSR for their influence on Arab countries.*

This article uses little-known documentary material, as well as the display of some of the described international events in contemporary film documentaries.

It was clarified that in the investigated period the first steps of the policy of large foreign military aid and cooperation on development issues in the Middle East were carried out, first of all, on the part of the USSR and the USA. It was emphasized in particular that then two international coalitions were formed – the monarchical Arab regimes and Israel were supported by the official Washington, and the national revolutionary regimes, where the military forces came to power (Egypt, Syria), cooperated with Moscow.

Keywords: *Middle East, Great Britain, USA, USSR, Israel, Egypt, Lebanon, Cold War, supply of weapons, digital cinema collections.*

* д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Doctor of History, Professor, Head of international information, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.
orcid.org/0000-0001-6550-8903

E-mail: vfisanov@gmail.com

Актуальність теми. Історія міжнародних відносин у ХХ ст. усе ще викликає неабиякі наукові й політичні дискусії, зіткнення поглядів учених та експертів-міжнародників із найбільш контроверсійних подій, особливо повоєнного часу, які до сьогодні впливають на розвиток тих чи інших субрегіонів. Особливу увагу у зв'язку із цим привертає Близькосхідний конфлікт, котрий розвивався після Другої світової війни за найбільш драматичними сценаріями і, на жаль, не завершився ще донині. Намагання в умовах сьогодення розібратися у першопричинах конфлікту, ретроспективно їх осмислити має допомогти, на нашу думку, не тільки історикам, а й експертам і дипломатам по-новому поглянути на шляхи його вирішення на початку ХХІ століття.

Мета статті. У запропонованій науковій розвідці спробуємо висвітлити деякі маловивчені аспекти політичного й військового перебігу подій на Близькому Сході у роки холодної війни – від розподілу Палестини на дві держави і до середини 50-х років, акцентуючи увагу на арабо-ізраїльському протистоянні. У статті, зокрема, будуть використані маловідомі документальні матеріали, а також відображення цих міжнародних подій у сучасній кінодокументалістиці.

Серед джерел назвемо важливу публікацію документів у межах проекту «Міжнародного фонду демократія», присвячену початковому етапу й подальшому розгортанню Близькосхідного конфлікту у 1947 – 1956 роках і позиції СРСР у регіоні¹. У статті будуть також використані важливі документи із 4-томної публікації Паперів президента Д.Ейзенхауера, присвяченої його зовнішній політиці. Ідеться про том ХІХ, де знайшли відображення кроки його адміністрації на Близькому Сході, зокрема у геополітичному протистоянні з СССР доби М. Хрущова². Названі документи використані у pdf-версії.

Використовується також документальний фільм відомого журналіста Л. Млечіна, де відображені окремі аспекти стосовно маловідомих політичних кроків сталінського керівництва, пов'язаних із підтримкою утворення Ізраїлю в кінці 1947/48 роках³. Зрозуміло, що у сучасних історичних дослідженнях особлива увага приділяється позиції Ізраїлю. Адже його утворення відбувалося врозріз з проектами арабських сусідів. Мало того, з тих пір багато історичних подій на Близькому Сході трактуються і оцінюються арабами та євреями прямо протилежним чином. Так, якщо війна 1948-1949 рр. розуміється в Ізраїлі як така, що затвердила його право на існування, то в арабському світі вона представляється катастрофою.

Стан розробки теми. Історіографія аналізу причин і наслідків арабо-ізраїльського конфлікту та зовнішньої політики великих держав на Близькому Сході налічує сотні назв монографій і статей. Немає змоги проаналізувати хоча б невелику частку їх у межах цієї статті. Зауважимо, що сьогодні котуються наукові публікації із проблематики розгортання у регіоні геополітичних подій початку ХХІ ст.

Актуальні проблеми міжнародних стосунків на Близькому Сході, а також внутрішні аспекти розвитку держав регіону на сучасному етапі досліджувалися російськими вченими та експертами⁴.

Інтерес до подібних тем спостерігається і серед американських науковців. Один з них – Дж. Красна, співробітник Інституту з дослідження зовнішньої політики (США), який спеціалізується на проблемах Близького Сходу. У центрі уваги його дослідження актуальні дипломатичні аспекти перебігу подій у цьому складному регіоні і навколо нього⁵.

Проте проблематика формування національних держав на Близькому Сході та політика міжнародних гравців щодо них не знаходиться у центрі уваги істориків. Одна з головних причин такого стану речей, що вже після відомої Суецької кризи й до сьогодення у регіоні відбулися десятки конфліктів і дві широкомасштабні арабо-ізраїльські війни, не говорячи вже про палестинську інтифаду. А якщо до цього додати й сучасну Сирійську кризу... Отже, писати є про що. Тому то описувані нами події відійшли немовби на другий план, хоча їх перебіг потребує зовсім нового осмислення.

Серед наукових праць, які побачили світ не так давно, відзначу книгу одного з найбільш знаних чеських істориків останніх 30 років Яна Ваннера, котрий займається добою холодної війни на Близькому Сході, зокрема політикою адміністрації Д. Ейзенхауера у 1956-1960 роках. Автор, зокрема, концентрує увагу на перших кроках Сполучених Штатів і Радянського Союзу у регіоні, де після обмеження впливів традиційних акторів – Великобританії та Франції утворився «вільний простір» (free space for expansion) для інших гравців і обидві наддержави занадто боялися тоді дозволити одна одній просувати свої політичні інтереси у регіоні неконтрольовано й вільно⁶.

Аналізуючи українську історіографію, відзначу, що значною мірою в ній переважає сучасна тематика вирішення арабо-ізраїльського конфлікту⁷, або ж розгляд політичної ситуації на Близькому Сході у тісній зв'язці із стратегічними пріоритетами зовнішньої політики України⁸.

Проблемам, дотичним до питань, порушених у цій публікації, зокрема важливим аспектам політики СРСР у часи відомої кризи 1967 р., присвятив свою статтю молодий харківський дослідник К. Каштанов⁹.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що навколо арабо-ізраїльського воєнно-політичного протистояння на початковому етапі й під час виникнення держави Ізраїль є чимало політичних міфів та, як би ми сьогодні сказали, помилкових суджень. Одним з них, до прикладу, є той, що США завжди (тобто упродовж ХХ століття) підтримували Ізраїль. Це твердження далеко від істини. До речі, саме Радянський Союз чи не одним з перших визнав цю країну. Причина такого «несподіваного» дипломатичного кроку офіційної Москви полягала в надії на «соціалістичний дух і практику» переселенців у Палестину, які, утворивши нову державу, мали б протистояти арабським «реакційним рухам», які під час світової війни підтримували нацистську Німеччину.

Ось чому М. Шаретт, який фактично очолював тогочасне агентство «Сохнут» з функціями МЗС, направив першу офіційну телеграму міністру закордонних справ В. Молотову у зв'язку із визнанням Ізраїлю СРСР вже 17 травня 1948 р., тобто через 2 дні після його проголошення. У цій телеграмі зокрема висловлювалась глибока вдячність за стійку позицію, зайняту радянською делегацією в ООН, на підтримку утворення незалежної і суверенної єврейської держави. Цікаво, що російський документаліст-міжнародник Леонід Млечін випустив фільм «Навіщо Сталін створив Ізраїль», але про це дещо нижче.

Відзначу, що США визнали Ізраїль тоді лише *de facto*, а дипломатичне визнання відбулося пізніше. Як підкреслюють дослідники, визнання президентом Труменом Ізраїлю зустріло сильну протидію його державного секретаря Джорджа Маршалла. Під час першого десятиліття Ізраїлю його відносини зі США часто було важкими, оскільки останні намагалися примиритися з арабським націоналізмом в їх «помірній і радикальній версіях» (*moderate and radical versions*). Тільки у 1958 році, коли президент Ейзенхауер вирішив відмовитися від цих, спрямованих на примирення, кроків, було започатковано курс на довгострокове стратегічне партнерство з Ізраїлем¹⁰.

Тут приверну увагу читача до заявленої у цій статті теми кінодокументалістики та відображення у ній деяких аспектів міжнародних подій на Близькому Сході. Звернемося, зокрема, до доробку у сфері кінодокументалістики відомого російського журналіста-міжнародника Леоніда Млечіна. На його рахунку десятки фільмів про події громадянської війни у Росії, маловідомі сторінки дипломатичної боротьби у роки Другої світової війни та воєнно-дипломатичних баталій доби холодної війни.

Окремий блок кінодокументалістики присвячений автором карколомним геополітичним подіям на бурхливому Близькому Сході. Серед таких фільмів варто особливо відзначити стрічки – «Шестиденна війна», «Моссад – ліцензія на вбивство», «Навіщо Сталін створив Ізраїль». Перша тема хронологічно виходить за рамки цієї статті, а друга є дуже специфічною. Тому зупинимось на останній, бо у ній відображений хід геополітичних подій до проголошення у травні 1948 р. держави Ізраїль. І з досить несподіваного боку, що дає змогу об'єктивно подивитися на реальну підтримку тодішнім керівництвом СРСР Ізраїлю, який народжувався і «не підтримку» єврейських прагнень з боку західних країн, зокрема Англії та США.

По-перше, зауважу, що фільм «Навіщо Сталін створив Ізраїль» дуже добре структурований – професійно підібраний відеоряд супроводжується авторськими коментарями й цитуванням документальних джерел того часу, зокрема дипломатичного листування, щоденників та мемуарів. У центрі уваги документаліста дипломатичне протистояння великих держав за певний контроль над тодішньою повоєнною Палестиною. Справа полягала у тому, що Велика Британія, котра була вже не в змозі контролювати Палестину, вимушена була відмовитися від британського мандата над цим регіоном, що було підтверджено Резолюцією 181 ООН від 29 листопада 1947 р. У фільмі із використанням документів доведено, що протистояння між єврейським національним рухом та британською владою посилювалося у кінці 30-х років, коли уряд Рамсея Макдональда обмежив права переселення євреїв у Палестину. Це залишало євреїв один на один з нацистським режимом, який ставив за мету «остаточне вирішення» єврейського питання. Саме тому єврейські націоналісти вважали і нацистів, і британців ворогами, з якими вони будуть вести збройну боротьбу. Один з

епізодів, показаний у цьому фільмі, – вибух у готелі «Цар Давид», організований бойовиками «Іргун». Його наслідком була загибель представників військово-політичної британської адміністрації у Палестині. У 1946 р. Монтгомері ввів досить суворий воєнний стан. У ході каральних операцій британці захопили 2-х бойовиків «Іргуна», одного з яких було покарано 18 ударами палиць. Відповідь була такою. 29 грудня 1946 р. євреї захопили 1 майора і трьох англійських лейтенантів, котрих «публічно випорили» теж 18 ударами. Такої публічної ганьби Британія знести не могла. Після цього британська влада відмовилася від публічних шмагань учасників національного руху і більше не виносила їм смертних вироків. Це був той жорсткий політичний фон, який змусив Британію у 1947 р. «передати ООН» долю Палестини.

Саме тоді Радянський Союз, намагаючись витіснити Англію з цього регіону, підтримував утворення єврейської національної держави у Палестині. Виступаючи на сесії Генасамблеї ООН, представник СРСР А. Громико (за вказівкою Сталіна) обґрунтував необхідність створення Ізраїлю, посиляючись на гіркий досвід Другої світової війни і заявивши при цьому, що було б «несправедливо ігнорувати» вимоги євреїв.

Геополітична ситуація складалася, як підкреслює Л. Млечін, таким чином. Англія підтримувала арабів. Адміністрація президента Трумена готувалася до виборів, і тому американці не дуже переймалися долею палестинських євреїв, у цілому дотримуючись нейтралітету у цьому питанні. СРСР тоді єдиний з великих держав виступив на підтримку єврейського визвольного руху. До речі, один із сприятливих факторів, як підкреслюють автори фільму, полягав у тому, що багато хто з палестинських євреїв дотримувався відверто соціалістичних поглядів. У кібуцах, до прикладу, поширеним було гасло: «Від кожного за здібностями, кожному за працею». До того ж, у Сталіна був в ООН не один голос, а цілих п'ять. Це були голоси власне самого СРСР, УРСР та Білоруської РСР, а також держав-сателітів – Чехословаччини та Польщі. Усього за Резолюцію ООН щодо створення двох держав у Палестині – арабської та єврейської – проголосували 33 країни. Англія утрималась. Як відзначає у своєму коментарі Л. Млечін: «Якщо б не Сталін, єврейська держава у Палестині навряд чи з'явилася»¹¹. Головне для Москви полягало у тому, щоби англійці пішли з Палестини і з часом не сталося так, як з Трансїорданією. Тут політичний сценарій був дещо інакший: відмовившись від мандата на цю територію, англійці уклали воєнний договір з Трансїорданією, перетворивши її фактично на британську військову базу. Отже, використавши цікаві документальні джерела, Л. Млечін, спираючись на призабуті кінокадри, створив цілісну картину підтримки сталінським СРСР створення Ізраїлю як важливої (тоді саме так здавалося) геополітичної точки власного протиборства із Заходом на Близькому Сході.

Важливо підкреслити і те, що однією із засадничих причин конфлікту на Близькому Сході є так би мовити «геостратегічний ідіотизм» великих держав, котрі свого часу досить часто «малювали» кордони між країнами, виходячи з власної геополітичної доцільності і не враховуючи при цьому ні етнічних меж, ані демографічних та соціально-економічних особливостей. Як зазначають експерти, сучасна державна конфігурація Близького Сходу – це багато в чому плід колоніальної політики ряду західних держав, причому демаркація постколоніальних кордонів мало зважала на регіональну, конфесійну та культурно-мовну ситуацію. Адже навіть перша детальна карта Палестини була складена британськими археологами, які взяли за основу дані із Біблії. Усе це створило підґрунтя для майбутніх конфліктів.

Дійсно, дуже напруженою була ситуація у регіоні напередодні відомої війни 1956 р., у якій на боці Ізраїлю брали участь також Британія і Франція. Звернемося до документів тієї доби. Як відзначалося у Запису бесіди від 2 серпня 1954 р. посла СРСР в Ізраїлі А.Н. Абрамова з прем'єром та МЗС Ізраїлю М. Шареттом, уряд Ізраїлю дуже занепокоєний наслідками для Ізраїлю евакуації англійських військ (десь близько 80 тис.) із зони Суецького каналу згідно з англо-египетською угодою у 1954 р. Шаретт у зв'язку із цим обговорював із депутатом британського парламенту Малалією можливість розміщення англійських військ на території Ізраїлю. «Така пропозиція, якщо вона буде зроблена, розглядатиметься з великою увагою», – сказав Шаретт. Однак у Форін Офіс до такої ідеї поставилися у цілому негативно. У подальшому Шаретт висловив думку, що у даний момент реальної можливості відновлення війни між Ізраїлем та арабами немає, оскільки Ізраїль «війни не бажає, а арабські країни до неї не підготовлені». Однак якщо американська політика надання військової допомоги арабським країнам буде продовжуватися, то через 3-4 роки співвідношення

сил зміниться на користь арабських країн і тоді араби розпочнуть війну проти Ізраїлю¹². Дійсно, карколомні події на Близькому Сході розпочалися через декілька років – під час Суецької кризи. Оскільки міжнародна криза називалася поступово і у неї були втягнуті «старі колоніальні» великі держави – Англія і Франція, США до 1956 р. були швидше спостерігачем, аніж актором у складній геополітичній грі, а «зростаюче втягнення» (growing involvement) у неї розпочалося значно пізніше¹³.

Проте повернемося до аналізу документів. Радянський Союз тоді, як відомо, спирався у своїй політиці на підтримку комуністичних і соціалістичних партій. Саме тому у серпні 1954 р. згадуваний вище посол А.Н. Абрамов зустрівся з відомим ізраїльським політичним діячем М. Сне, котрий на початку 50-х років розірвав із сіонізмом та мріяв про союз між Ізраїлем і СРСР. Ось що відзначав радянський дипломат після зустрічі з ним.

Сне сказав, що міжнародне становище Ізраїлю характеризується правлячими колами країни як найгірше, ніж будь-коли. Перемовини ізраїльського посла з Дж.Ф. Далесом завершилися повним провалом. Останній, зокрема, заявив йому, що США не будуть «змінювати свій політичний курс на Близькому Сході заради Ізраїлю». Він також порадив Ізраїлю закінчити «антиамериканську кампанію, припинити паніку і піти на поступки арабським державам». І далі у Записці посла йшлося про таке: «На моє запитання щодо проанглійської орієнтації Ізраїлю Сне сказав, що він не вірить у серйозність цих розмов»¹⁴.

З іншого боку, треба чітко уявляти, що Ізраїль (особливо у 50-ті роки) шукав стабільних, сильніших за нього союзників, котрі допомогли б йому у воєнно-політичному протистоянні з арабськими країнами, у яких він небезпідставно вбачав серйозну загрозу власній безпеці і самому існуванню держави. Уявлення щодо такої загрози можна зробити з іншого документа – Запису бесіди міністра закордонних справ СРСР В. Молотова із посланником Сирії в СРСР Ф. Аль-Хані (23 березня 1955 р.). Молотов, зокрема, запитав дипломата – «у чому ж полягає загроза Ізраїлю?». Хані сказав, що передусім загрозою для арабських країн є «сам факт існування Ізраїлю, який був створений у порушення всіх норм міжнародного права, на землі, вкраденій у арабів»¹⁵.

Зрозуміло, що арабські країни у протистоянні зі своїм небажаним сусідом намагалися консолідувати власні зусилля. На роль лідера в арабському світі претендував Єгипет. Проте, як зазначали деякі політики, його позиція була досить слабкою, бо в Єгипті бачили більшою мірою африканську, а не азіатську країну і тому вважалося, що він не зможе відіграти помітної ролі на Середньому Сході.

І все-таки політичне керівництво Ізраїлю, використовуючи свої зв'язки у Русі Неприєднання, намагалася розпочати переговори з тодішнім лідером Єгипту Г.А. Насером, так би мовити, «з чистого листа». Звертаємося до дипломатичної кореспонденції. Ось яку інформацію повідомив до Москви посол СРСР в Єгипті Е.Д. Кисильов після своєї розмови з Насером (21 липня 1956 р.). Єгипетський президент розповів йому про зустріч лідерів трьох держав на о. Бріоні (Югославія) у липні цього ж року – Д. Неру, Г. Насера і Й.Б. Тіто. Цитуємо текст телеграми дипломата: «Яке ж було здивування, коли Тіто прочитав листа [прем'єр-міністра Ізраїлю] Бен-Гуріона на раді трьох у Бріоні, передане через югославського посла у Брюсселі, у якому Бен-Гуріон у тоні покаяння заявляв, що попередня політика Ізраїлю була дійсно ворожою арабам й диктувалася інтересами США і Англії і що виною цьому була політика Шаретта, який підкорив інтереси Ізраїлю цим державам». У листі Бен-Гуріон запропонував, зокрема, приїхати у Бріоні та викласти умови врегулювання відносин Ізраїлю з арабськими країнами Насеру. «...На зустріч з Бен-Гуріоном Насер не погодився»¹⁶.

Зрозуміло, що західні держави як «старі гравці» у регіоні, так і новий актор США намагалися у той час стабілізувати економічну ситуацію насамперед в Ізраїлі. Про це, зокрема, повідомляв радянський дипломат А. Абрамов після згадуваної розмови з М. Сне у серпні 1954 р. Ось що читаємо у дипдокументі: «Мова також зайшла про американську фінансову корпорацію «Кун-Леб» (сьогодні цієї корпорації не існує. – В.Ф.), де був сконцентрований єврейський капітал США. Вона займає 3 місце після груп Моргана і Рокфеллера. ...Після війни корпорація скупила близько 100 західнонімецьких підприємств і була «ініціатором виплати німецьких репарацій Ізраїлю. Зараз вона добивається покращення відносин між Бонном та Ієрусалимом»¹⁷. Дійсно, проблема «компенсаційних репарацій» Ізраїлю, які були підтримані ізраїльським урядом та Конференцією з матеріальних претензій євреїв до Німеччини. ФРН погодилась, що «відшкодування» має носити насамперед символічний характер і головною тут має бути моральна сторона й «спроба навести міст над проваллям» у відносинах між

двома країнами, що утворилось у «фатальну добу господарювання» безвідповідального нацистського режиму. Угоду щодо репарацій було підписано 10 вересня 1952 р. у ратуші Люксембурга канцлером ФРН К. Аденауером та міністром закордонних справ Ізраїлю М. Шареттом. Згідно з договором, ФРН зобов'язалася виплатити Ізраїлю 3 млрд марок у товарній формі. Причому Ізраїль отримав право мати у ФРН торгове представництво, котре пізніше стало називатися ізраїльською місією у Кьольні¹⁸. Зрозуміло, що ця угода створювала сприятливі можливості для експорту західнонімецьких товарів і вивозу капіталів до Ізраїлю. Усе це сприяло початку німецько-ізраїльського політичного діалогу та подальшому економічному проникненню ФРН на Близький Схід.

Держави, котрі мали вплив у цьому регіоні відразу після Другої світової війни – Велика Британія і Франція, поступово відходили у тінь. Їх місце, з тим щоби запобігти геополітичним планам насамперед СРСР, намагалися зайняти Сполучені Штати. Ось що писав президент США Д. Ейзенхауер генералу Д. Макартуру на початку січня 1952 р. Варто замислитись над виробленням набору принципів для управління західними відносинами з «азіатським мусульманським населенням...». Мені здається, що ми повинні розробити низку принципів, яких «повинні дотримуватися всі три нації (Сполучені Штати, Великобританія і Франція) в їх відносинах із цими великими областями. Ці принципи мають враховувати як легітимні прагнення цих людей, так і практичні засади існування у сучасному світі. «Ми повинні розробити програму, яка б принаймні усунула відмінності в наших принципових підходах до всіх цих людей і яка була б привабливою у їх стосунках із росіянами, які фактично не пропонують нічого, крім політичної та соціальної революції...»¹⁹.

У центрі зовнішньої політики Вашингтона (особливо після відомої кризи 1956 р. навколо Суєцу, коли СРСР загрожував застосувати ядерну зброю проти «3-х держав», які виступили проти Єгипту) знову постала проблема стримування комунізму. Суецька криза, на думку американських політиків, засвідчила «вакуум влади» у регіоні внаслідок фактичної поразки британської та французької сторін у війні.

9 березня 1957 р. конгрес США прийняв відповідний закон, що давав президенту право під приводом захисту незалежних країн Близького Сходу використовувати об'єднані «збройні сили для надання допомоги будь-якій країні або групі країн, які її потребують, проти збройної агресії з боку будь-якої країни, контрольованої комунізмом». Фактично це положення було базовим у доктрині Ейзенхауера.

Певною перевіркою дієвості доктрини Ейзенхауера стала політична криза у Лівані. Під час Суецької кризи прозахідно налаштований президент Лівану Каміл Шамун (християнин-мароніт) не розірвав дипломатичні відносини із Францією та Англією. Це викликало невдоволення президента Єгипту Г. Насера і мусульманських угруповань у самому Лівані, які виступали з позицій панарабізму. Фактичне повстання ісламістів підтримав прем'єр-міністр Лівану Рашид Караме. У Лівані розпочалася громадянська війна. Президент Шамун звернувся спочатку до ООН, а потім до США по допомогу. Президент США Ейзенхауер відповів негайною згодою, призначивши початок операції «Блакитний кажан» 15 липня 1958 р. Це було перше застосування доктрини Ейзенхауера. У цій операції взяли участь близько 14 тис. військових, включаючи 5670 солдатів і офіцерів морської піхоти. Зайнявши міжнародний аеропорт Бейрута, американський спецназ спирався на військово-морську підтримку 70 кораблів. Політичну кризу вдалося досить швидко припинити після відставки президента К. Шамуна і формування уряду, до якого увійшли представники мусульманських політичних сил. У кінці жовтня 1958 р. американський військовий контингент був виведений з Лівану, фактично не зазнавши людських втрат.

Цікаві особистісні оцінки президентом Ейзенхауером політичної ситуації навколо Лівану. На його думку, Сполучені Штати не повинні залишатися бездіяльними – вони мають діяти, або ж іти з Близького Сходу. Адже «втратити цю область було б набагато гірше, ніж втрата Китаю»²⁰.

Цікавий погляд на тодішню геополітичну ситуацію навколо Лівану висловив президент у таємному меморандумі, викладеному у щоденнику (запис 15 липня 1958 р. – день початку американської військової операції), де він фактично описує стан революційної громадянської війни, розгорнутої панарабістами при підтримці ззовні. Сьогодні ми б назвали таку війну гібридною. Звернемося до документа. Як відзначив Ейзенхауер, найважливішим питанням для Заходу на Близькому Сході є питання, чи спроможні ми «зберегти свою законну можливість придбати життєво необхідні запаси нафти мирно, без перешкод» і без загроз шантажем. По-друге, маємо

підтримати «право всіх народів, визнаних Сполученими Штатами, до самовизначення». Сполучені Штати не можуть «не проявити занепокоєння», якщо будь-який зовнішній «неналежний вплив» буде застосований проти незалежних урядів. Під «неналежним впливом» можна розуміти й безпосередню військову агресію. Проте сьогодні агресія може здійснюватися більш тонко і тому її важче виявляти й боротися. Вона може бути різною за формою, включаючи «пропагандистські перешкоди з (propaganda barrages), хабарництво, корупцію, підривну діяльність» і експорт у країни, що постраждали, зброї, боєприпасів, а іноді й так званих «добровольців», комбатантів. Цей тип агресії здійснюється під назвою «громадянська війна» – термін, який позначає внутрішні труднощі і які безпосередньо, як видається, не зачіпаються зовнішніми впливами. Однак насправді, для прикриття фактичної агресії, використовується право на революції, властиве людям будь-якої нації, що бажає, коли це необхідно, змінити свою форму правління силою. Однак той, хто втручається ззовні, майже «завжди засуджує будь-яку підтримку, надану [союзниками] законній владі»²¹.

Висновки. Дійсно, кінець 40-х та середина 50-х років ХХ століття були початком активної геополітичної боротьби провідних країн Заходу і СРСР за впливи на Близькому Сході – за право на «самодостатнє керівництво» політичними елітами арабського світу, революціонізацію національних рухів, насамкінець, за контроль над нафтовими ресурсами регіону.

Якщо говорити про роль провідного актора 50-х – 60-х років США, то серед науковців панує консенсус, що «епохи Трумена і Ейзенхауера» означали роки зростання американського впливу і дипломатичної активності Росії на Близькому Сході. Більше того, існує загальна обізнаність про загальні тренди холодної війни і деколонізації, оскільки вони торкнулися Близького Сходу. Процес деколонізації призвів до відносного зниження західного впливу, зокрема Франції та Великобританії. Присутність Заходу в цьому районі трансформувалася, і, як наслідок, американська влада і вплив досягли успіхів європейських імперських держав. У самому кінці 40-х років геополітичний вплив Заходу, зокрема у Палестині, не був переважаючим і тому Сталіну у протиборстві з Британією та США вдалося закріпити за собою ініціативу у створенні держави Ізраїль. Хоча ця дипломатична перемога, як свідчать дипломатичні документи й матеріали кінодокументалістики, не була довготривалою.

З середини 50-х років холодна війна на Близькому Сході, мабуть, увійшла до нової доби, пов'язаної із ініціативами США щодо військових союзів, продажем радянської зброї радикальним арабським країнам, ядерними погрозами Хрущова під час Суецької кризи, а також доктриною Ейзенхауера і втручанням США в Ліван у 1958 р. Це були також роки формування політики великої іноземної допомоги і співробітництва з питань розвитку на Близькому Сході, включаючи зустрічі між міжурядовими фінансовими установами та органами місцевого самоврядування. Тоді нові націоналістичні еліти набирали сили на Близькому Сході, які діяли, спираючись на масову участь і підтримку й керуючись значно «більш радикальними соціальними програмами і більш агресивною антиколоніальною риторикою». А за цим уже стояв Радянський Союз доби Хрущова й активна політика протидії такому регіональному розвитку з боку адміністрації Д. Ейзенхауера, а згодом і Дж. Кеннеді.

¹ *Ближневосточный конфликт: Из документов Архива внешней политики РФ* [The Middle East Conflict: From Documents Archive of Foreign Policy of the Russian Federation], Т.1.: 1947-1956, М.: МФД, 2003, 608 с.

² *The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace*, vol. XIX, 2001, editors Louis Galambos, Daun Van Ee // <https://epdf.tips/the-papers-of-dwight-david-eisenhower-the-presidency-keeping-the-peace-volume-19>

³ Млечин Л, *Зачем Сталин создал Израиль* [Why did Stalin create Israel], 2008 in <https://www.youtube.com/watch?v=nPzeGOf3AYo>

⁴ *Ближний Восток, Арабское пробуждение и Россия: что дальше?* [The Middle East, the Arab Awakening and Russia: What's Next?] Сборник статей / ИВ РАН; Фак-т мировой политики и ИСАА МГУ им. М.В. Ломоносова, М.: ИВ РАН, 2012 in <https://book.ivran.ru/f/middleeastarabspringrussia-2013.pdf>

⁵ Krasna J, *Moscow on the Mediterranean: Russia and Israel's Relationship*, 2018 by the Foreign Policy Research Institute in <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/06/krasna2018.pdf>

⁶ Wanner J, *In the Shadow of Cold War. Middle East in years of Eisenhower's Doctrine, 1956–1960*. Prague, Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, 568 p.

⁷ *Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі* [Arab-Israeli conflict: the problems of the settlement at the present stage] in зб. Статей, Одеса : Фенікс, 2009, 240 с.

⁸ Парахонський Б., *Південні дивіденди. Сучасна політична ситуація на Близькому Сході та стратегічні інтереси України* [Southern dividends. The current political situation in the Middle East and Ukraine's strategic interests], in *Політика і час*, 1998, №10, с. 43–51.

⁹ Каштанов К., *Позиция Советского Союза в ближневосточном кризисе 1967 года: взгляд из Вашингтона* [Soviet position in the Middle East crisis 1967: view from Washington] in *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, Х., 2013, вип. 16, с. 126–133.

¹⁰ Johnson.R. D, *Lyndon Johnson and Israel: The Secret Presidential Recordings*, The S. Daniel Abraham Center, 2008 in www.tau.ac.il/humanites/abraham

¹¹ Млечин Л., *Зачем Сталин создал Израиль*, 2008.

¹² *Ближневосточный конфликт*, с.221.

¹³ Lahav Pnina, *The Suez Crisis of 1956 and its aftermath: a comparative study of constitutions, use of force, diplomacy and international relations* in <http://www.bu.edu/bulawreview/files/2015/07/LAHAV.pdf>

¹⁴ *Ближневосточный конфликт*, с.223.

¹⁵ *Ближневосточный конфликт*, с. 260–261.

¹⁶ *Ближневосточный конфликт*, с.454–455.

¹⁷ *Ближневосточный конфликт*, с.224.

¹⁸ Валихновский Т., *Израиль и ФРГ* [Israel and Germany], М: Прогресс, 1971, с.31–32.

¹⁹ Introduction: The Middle East and the American Idea of a World Order in <https://elektra.helsinki.fi/introjo.pdf>

²⁰ *The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace*, vol. XIX, 2001. ²¹ *The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace*, vol. XIX, 2001.

Reference

1. Blizhnevostochnyy konflikt: Iz dokumentov Arkhiva vneshney politiki RF [The Middle East Conflict: From Documents Archive of Foreign Policy of the Russian Federation], T.1.: 1947–1956, M.: MFD, 2003, 608 p.
2. The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace, vol. XIX, 2001, editors Louis Galambos, Daun Van Ee in <https://epdf.tips/the-papers-of-dwight-david-eisenhower-the-presidency-keeping-the-peace-volume-19>
3. Mlechin L, *Zachem Stalin sozdal Izrail'* [Why did Stalin create Israel], 2008 in <https://www.youtube.com/watch?v=nPzeGOf3AYo>
4. Blizhniy Vostok, Arabskoye probuzhdeniye i Rossiya: chto dal'she? [The Middle East, the Arab Awakening and Russia: What's Next?] Sbornik statey / IV RAN; Fak-t mirovoy politiki i ISAA MGU im. M.V. Lomonosova, M.: IV RAN, 2012 in <https://book.ivran.ru/f/middleeastarabspringrussia-2013.pdf>
5. Krasna J, *Moscow on the Mediterranean: Russia and Israel's Relationship*, 2018 by the Foreign Policy Research Institute in <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/06/krasna2018.pdf>
6. Wanner J, *In the Shadow of Cold War. Middle East in years of Eisenhower's Doctrine, 1956–1960*. Prague, Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, 568 p.
7. Arabs'ko-izraïl's'kiy konflikt: problemi vregulyuvannya na suchasnomu yetapі [Arab-Israeli conflict: the problems of the settlement at the present stage] in zb. Statey, Odessa : Feniks, 2009, 240 p.
8. Parakhons'kiy B., *Pivdennі dividenti. Suchasna politichna situatsiya na Bliz'komu Skhodi ta strategichni interesy Ukraїny* [Southern dividends. The current political situation in the Middle East and Ukraine's strategic interests], in *Politika i chas*, 1998, №10, s. 43–51.
9. Kashtanov K., *Pozitsiya Sovetskogo Soyuza v blizhnevostochnom krizise 1967 goda: vzglyad iz Vashingtona* [The position of the Soviet Union in the Middle East crisis of 1967: a look from Washington] in *Aktual'ni problemi vitchiznyanoi ta vsesvitnoї istorii*, KH., 2013, vip. 16, s. 126–133.
10. Johnson.R. D, *Lyndon Johnson and Israel: The Secret Presidential Recordings*, The S. Daniel Abraham Center, 2008 in www.tau.ac.il/humanites/abraham
11. Mlechin L, *Zachem Stalin sozdal Izrail'*, 2008.
12. *Blizhnevostochnyy konflikt*, s.221.
13. Lahav Pnina, *The Suez Crisis of 1956 and its aftermath: a comparative study of constitutions, use of force, diplomacy and international relations* in <http://www.bu.edu/bulawreview/files/2015/07/LAHAV.pdf>
14. *Blizhnevostochnyy konflikt*, s.223.
15. *Blizhnevostochnyy konflikt*, s. 260–261.
16. *Blizhnevostochnyy konflikt*, s.454–455.
17. *Blizhnevostochnyy konflikt*, s.224.
18. Valikhnovskiy T, *Izrail' i FRG* [Israel and Germany], M: Progress, 1971, s.31–32.
19. Introduction: The Middle East and the American Idea of a World Order in <https://elektra.helsinki.fi/introjo.pdf>
20. *The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace*, vol. XIX, 2001.
21. *The papers of Dwight David Eisenhower the presidency: keeping the peace*, vol. XIX, 2001.